Legosoldat, barnamördare eller hjälte?

av Johanne Hildebrandt

Résumé

A survey exclusively made for RSAWS shows that 70 per cent of the people have little knowledge about the operation in Afghanistan, and 67 per cent have little knowledge of the soldiers' work. Despite this lack of knowledge, 82 per cent of the soldiers had been subjected to derogatory remarks because of their profession. Comments like "mercenary" and "child murder" are not uncommon. This shows that Clausewitz's theory of the trinity between the people, the military and the defence is broken when it comes to the Swedish operations in Afghanistan.

SOM KRIGSREPORTER HAR det alltid varit uppenbart för mig att det finns en stor okunskap i samhället om den komplexa och brutala verklighet som en krigszon utgör, men också om de svenska militära insatserna på dessa platser. Klyftan är så stor att det är svårt, även för en journalist, att beskriva verkligheten för dem därhemma eftersom intresset inte har varit överdrivet stort, inte ens på redaktionerna.

Mentorernas tre exempel

Denna klyfta mellan de som riskerar sitt liv på marken och resten av samhället blev särskilt tydlig under insatsen i Afghanistan där regeringen Reinfeldt hade tydliga problem att förklara de egentliga skälen till varför svensk militär skickats dit.

Ett exempel är fallen med OMLT (Operational Mentor and Liaison Team), de svenska mentorer som var rådgivare hos den afghanska armén på brigad- och kårnivå. Försvarsminister Tolgfors kallade uppdraget "en central del i att leda Afghanistan framåt" I oktober 2008 avslöjade försvarsreportern och akademiledamoten Mikael Holmström att mentorerna råkat hamna i strid under sitt uppdrag.[1] Försvarsutskottets ledamöter förnekade dock att de fattat beslut om att rådgivare i stridande miljöer.

OMLT fortsatte dock med sitt uppdrag och 2010 arbetar de på kompaninivå. Där hamnade de i flera hårda strider, bland annat i det så kallade sexdagarskriget i slutet av juli där man kämpade sig fram och tillbaka till staden Darzab.

Trots att denna strid förmodligen var bland de mest brutala som svensk militär utkämpat i modern tid så blev händelsen kraftigt nedtonad på Försvarsmaktens hemsida och beskrevs endast med några få, missvisande, rader. Först när medierna tipsades om händelsen fick allmänheten veta omfattningen av de strider som utkämpades.

Det var inte den enda strid som Försvarsmakten utåt reducerade till några få torra rader på myndighetens hemsida. 2010 följde jag som inbäddad reporter OMLT och filmade bland annat en sex timmar lång strid som svenska och afghanska soldater utkämpade i bergen utanför Darzab. Även denna gång reducerades striden inledningsvis till några få rader på Försvarsmaktens hemsida, och det finns fler liknande exempel.[2] Det går inte att påstå att Försvarsmakten mörkade händelserna, eftersom man hade en reporter som följde OMLT, men den informa-

tion myndigheten gav var bristfällig och detta påverkade moralen hos soldater som bokstavligen stred på liv och död.

Det sista exemplet är från 2012 då en av de OMLT-officerarna som utkämpat de hårda striderna utanför Darzab befinner sig på en järnvägsstation där han blir attackerad av en ung man som skriker att han är en barnamördare. Ingen på järnvägsstationen ingriper, människor står tysta eller går sin väg. Det var tredje gången majoren blir kallad barnamördare, och han tog mycket illa vid sig av händelsen.

Clausewitz treenighet

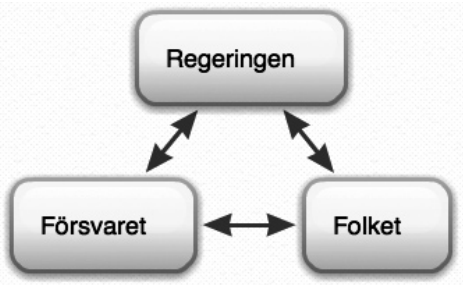

Bild: Oscar Jonsson

Militärteoretikern Carl von Clausewitz beskriver kriget som en kameleont som ständigt ändrar karaktär och som en treenighet bestående av; Hat och fientlighet som tillsammans skapar en blind naturkraft; sannolikheternas och tillfälligheternas spel som tillsammans ger utrymme för ett fritt skapande sinne; samt ett politiken underordnat instrument som skapar förnuft.[3] För att uppnå detta krävs tre aktörer: folket eller opinionen som är den icke beslutfattande sidan, regeringen som måste ha tydliga motiv till de beslut som fattas och militären måste acceptera uppdraget att strida. Enligt denna teori var det inte konstigt att OMLT-officerarna hamnade i strid, eftersom de befann sig i en krigszon och sådana innehåller oberäkneliga och våldsamma platser där soldater tvingas både att improvisera och strida för sitt liv. Dock saknas det politiska förnuftet, eftersom beslutsfattarna inte verkade vilja förstå att strider kunde uppstå.

Inte heller har samspelet mellan folket, regeringen och militären fungerat väl eftersom folket inte fått tydlig information om vare sig strider eller politiska motiv, och därmed varken förstod insatsen eller gav den sitt stöd. En av de yttersta konsekvenserna av detta blev att OMLT-officeren kallades barnamördare.

Soldaternas verklighet

Enligt Clausewitz påverkar krig stora delar av samhället och därmed krävs det att alla är överens om att kriget är nödvändigt och värt de offer som oundvikligen kommer ske. Denna bild stämmer dock illa överens med bilden av Sverige som fredsskapande nation vars soldater varken använder våld eller vapen när de är ute på uppdrag i världen.

För att mäta klyftan på kunskapsnivån hos folket och hur soldaterna påverkas när banden mellan folk och militär brister gjorde jag två undersökningar som för första gången presenteras i denna text.

Den första undersökningen är ett frågeformulär som skickades ut till följande insatsbataljoner: 32. underrättelsebataljonen, 13. säkerhetsbataljonen, Arméns jägarbataljon samt till FS 24 i Afghanistan som i huvudsak utgjordes av personal från 71. bataljonen.

Totalt kom 393 svar in, varav 151 från FS 24.

Har du någon gång blivit utsatt för negativa kommentarer från civila p.g.a. att du är soldat?

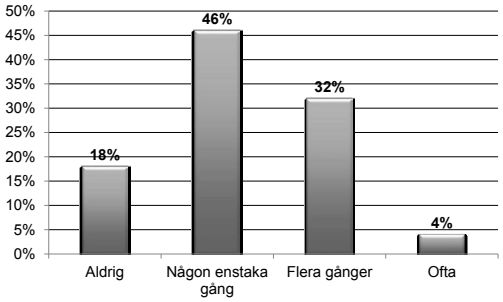

Anser du att allmänheten förstår vad den svenska insatsen i Afghanistan innebär?

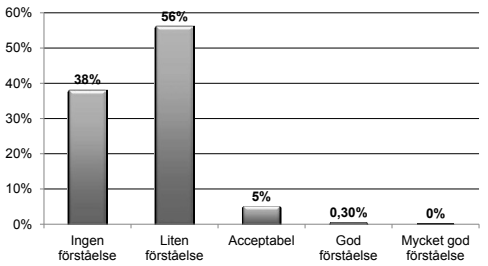

Om ja - vad handlade kommentaren om?

Antal svar

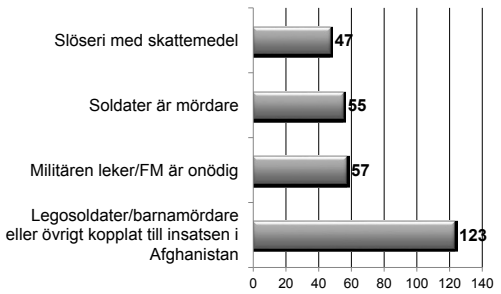

Hur uppskattad känner du dig som soldat av allmänheten?

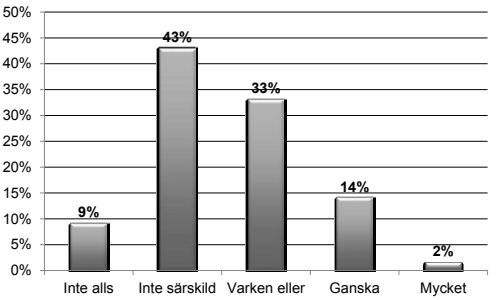

Hur god förståelse anser du att allmänheten har av vad soldatyrket innebär?

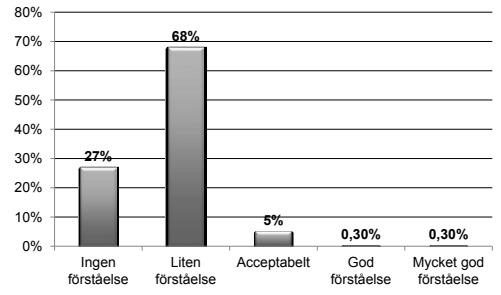

Hur uppskattad känner du dig av Försvarsmakten?

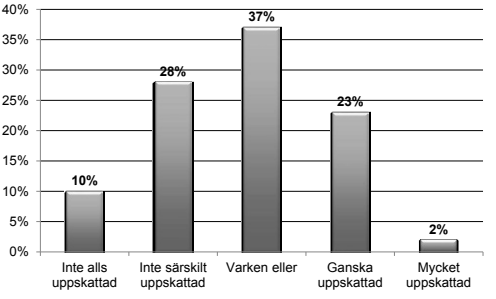

Nedsättande kommentarer som soldater i undersökningen fått:

”Barnmördare”, ”mördare”, ”idiot, hur kan du välja det yrket”, ”ofta man vill åka iväg och döda barn” ”soldatjävel”. ”Militärjävel”, ”Jag pissar på dig”, ”Fan vilka fula kläder”. ”Barnamördare”: händer ofta när jag pendlar med tåg. Hänt fler gånger. Att man är bara ute efter att döda och grisa. Att man hjälper giriga USA och att jag kastar bort mitt liv. ”Ni bara dödar och tränas för att döda.” ”Ej ett riktigt jobb, ni gör ingen nytta.”

Har du funderat på att sluta arbeta som soldat?

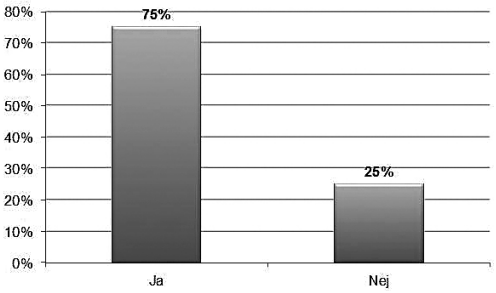

Tycker du att soldater behöver mer stöd från allmänheten?

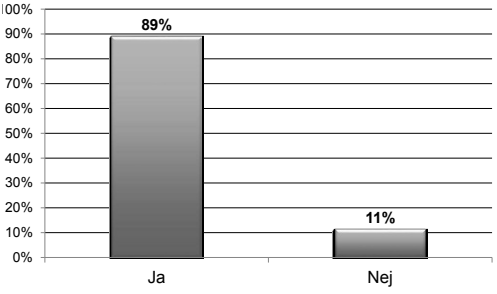

Om ja - av vilket skäl?

Antal svar

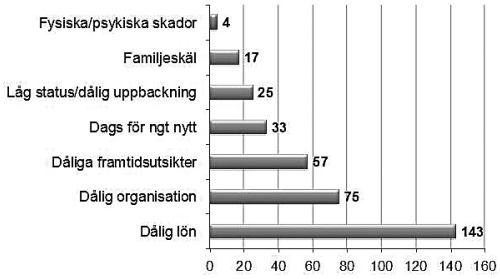

Om ja - hur bör detta stöd se ut?

Antal svar

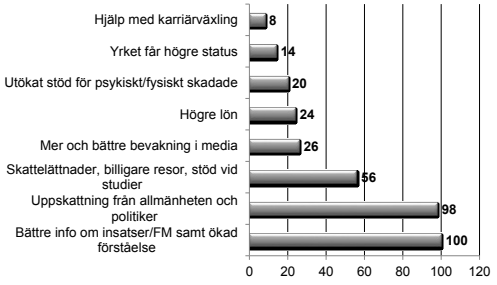

Slutsats av soldatundersökning

82 procent av soldaterna har utsatts för negativa kommentarer på grund av sitt yrke, och deras låga förtroende för kunskapsnivån hos allmänheten visar att regeringen misslyckats med att förklara det poliska uppdraget för folket. Det är därmed inte konstigt att soldaterna inte känner sig uppskattade av allmänheten, dystrare är att bara en fjärdedel känner sig uppskattade av arbetsgivaren, Försvarsmakten. Militären har alltså varken lyckats med att stötta de soldater som skickats på insats, de som utför det som borde vara kärnuppgiften, eller förklara vad de gör.

Ett tecken på detta missnöje visar sig i att 75 procent funderat att sluta som soldat och uppger lönen som främsta skäl. Att riskera sitt liv på fältet och sedan bli utsatt för nedsättande tillmälen samtidigt som arbetsgivaren inte visar uppskattning, och dessutom få dåligt betalt är inte något drömscenario för någon arbetstagare. Talande är också att 89 procent vill ha ett ökat stöd från allmänheten men på den öppna frågan hur detta stöd ska ges återkommer efterfrågan på uppskattning samt förståelse för deras yrke och insatser. Återigen är korrekt information det viktiga och centrala. Det borde vara en enkel, självklar och billig åtgärd från både regering och Försvarsmaktens ledning att ge soldaterna detta.

Folkets verklighet

För att undersöka om soldaternas bild av allmänhetens kunskapsnivåer stämde gjor-

des telefonintervjuer med 600 svenskar som utgjorde ett statistiskt urval av befolkningen. Undersökning gjordes av Mohlin & Vestskov marknadsinformation.

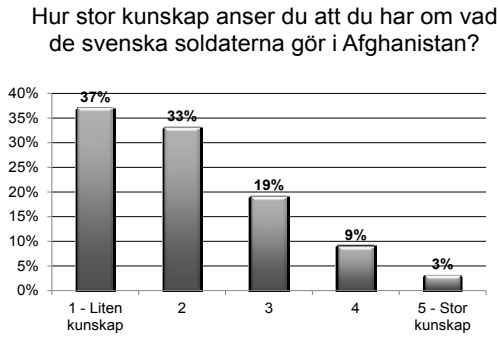

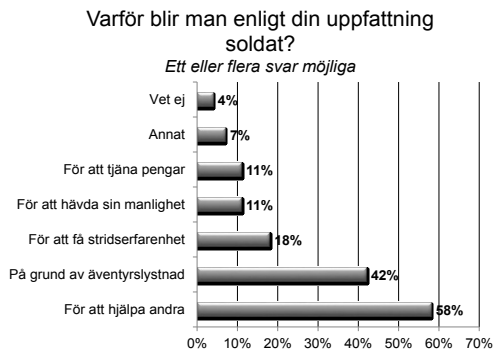

Att så många tror att man blir soldat för att hjälpa andra kan beror på att bilden av att soldater ägnar sig åt fredsbevarande FN-uppdrag fortfarande är stark hos många.

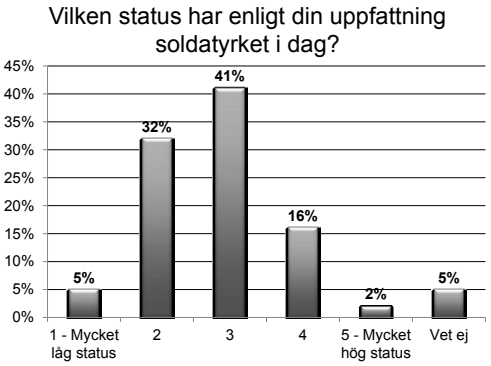

Att bara 18 procent tycker att det är statusfyllt att vara soldat är kanske inte så konstigt eftersom kunskapen om yrket och insatsen i Afghanistan är så låg. Det man inte vet kan man inte heller förhålla sig till.

Slutsatser

Folket

De två undersökningarna bekräftar teorin om Clausewitz treenighet mellan folket, regeringen och militären är bruten när det gäller insatserna i Afghanistan. Eftersom varken regering eller myndigheten Försvarsmakten gett tydlig information om vad som skett halkar ansvaret ned på den enskilda soldaten som blir kallad barnamördare och legosoldat. Okunskap gör att det saknas förmåga att skilja på insatsen, de som fattat beslut om den och de som utför dem.

När det inte finns fakta bildas ett tomrum som fylls av olika intressenter som utnyttjar det till att sprida propaganda, politiska åsikter eller på annat sätt utnyttja situationen till sin egen fördel. Därför är det kontraproduktivt av både regering och myndigheten Försvarsmakten att undanhålla fakta, eftersom det som dolts ofta kommer fram och då slår tillbaka i form av brist på för-

troende men även gynnar de som utnyttjar bristen på information.

Regeringen

Clausewitz teori om att regeringens motiv måste vara tydliga har inte heller uppfyllts. I Riksrevisionens granskning av insatsen i Afghanistan 2011 kritiserades regeringen för att det saknades egna svenska mätbara mål och att inte insatsen gick att utvärdera.[4] Regeringen fick även kritik för att man inte tydligt informerat riksdagen om att kriget och därmed de svenska soldaternas agerande var helt underordnat Natokommandot och att det var Natos mål som gällde för insatsen.

Även Wilhelm Agrell, professor i underrättelseanalys skriver i boken *Ett krig här och nu* att den dåvarande regeringen inte varit tydlig med att informera riksdagen om den internationella ISAF-insatsens övergång från fredsbevarande till upprorsbekämpning. Riksdagen ska i och med den ofullständiga informationen ha vilseletts, enligt Agrell. ”För att undvika att det blir en splittring kring insatsen talar man tyst om detta och försöker beskriva den nya strategin som att det egentligen är det som man har hållit på med tidigare och som man ska fortsätta med, fast bara göra det lite mera” (Intervju i Ekot 2013-03-13).

Regeringens uppgift borde vara att tydligt för folket förklara det politiska beslutet om varför Sverige deltar i en militär insats. Om inte detta görs så drabbar det Försvarsmakten, som därmed får svårigheter att utforma en militärstrategi för att nå de politiska målen. Och om inte allmänheten får veta varför beslut har fattats kan den omöjligen förstå dessa. Detta har inte gjorts utan istället verkar regeringen antingen inte ha förstått eller inte velat gå djupare in på konsekvenserna av beslutet att förlänga och utöka insatsen i Afghanistan där fem soldater stupat, tolv skadats svårt och ett okänt antal har själsliga sår.

Militären

Försvarsmakten må ha accepterat uppdraget att utföra insatsen, men soldaternas förtroende för sin arbetsgivare är lågt. I Afghanistan hade de exempelvis länge brist på material som splitterskyddade bilar, och många köpte egna skyddsvästar eftersom de som de tilldelades fastnade i vissa fordon. Inte heller Försvarsmakten varit tydlig i sin information vilket inte bara drabbat soldaternas moral på fältet utan också folkets förtroende.

Att exempelvis Nato och USA är mer öppna med information om exempelvis strider, förband och luftkränkningar än Sverige, är beklagansvärt med tanke på att detta ska vara en öppen demokrati.

Även öppenheten till och samarbetet med medierna borde förbättras. Som krigsreporter var det exempelvis betydligt enklare för mig att få tillstånd att vara inbäddad i ett amerikanskt förband och följa dem på fältet i Irak än det var att få klartecken att få följa svenska FS19 i Afghanistan.

Försvarsmakten borde förklara sitt poliska uppdrag och hur man löser sina uppgifter. Genom att tydligare och mer konkret sätt redovisa resultat, hotbild, umbäranden och strider underlättar man förståelsen hos både allmänheten och de folkvalda som då ser konsekvenserna av sina beslut. Det är uppenbart att många problem runt insatsen i Afghanistan kunde ha lösts med fakta, kommunikation och tydligare mål. Även om mål eller fakta saknades borde detta ha kommunicerats på tidigare stadium.

Medierna

Allmänhetens främsta källa till information är medierna, vilkas uppgift är att informera, kommentera, granska och främja kommunikationen mellan olika grupper i samhället. (Enligt statens pressutredning från 1972.) Rapporteringen ska vara konsekvensneutral, sanningsenlig och den främsta lojaliteten är mot medborgarna.

Enligt Clausewitz teori om treenighet kan media därmed sägas vara folkets representanter. Men i Karin Fogelbergs doktorsavhandling *Reportrar på plats: Studier av krigsjournalistik 1960–2001* konstateras att den rapportering från krig som svenska reportrar gör i grunden ligger i linje med det officiella svenska förhållningssättet till konflikten och dess parter och rapporteringen sker i lojalitet med de som skildras.[5] Medier rapporterar med andra ord det som regeringen och Försvarsmakten kommunicerar.

Detta verkar bekräftas i kandidatuppsatsen ”En kamouflagefärgad journalistik” där två mediestudenter räknat de artiklar som skrivits om insatsen i Afghanistan mellan 2001 och mars 2010.[6] Under denna period publicerade DN 397 artiklar om insatsen i Afghanistan och Aftonbladet 252. Sammanlagt 649 artiklar. (Detta kan jämföras med bevakningen av Melodifestivalen under samma tidsperiod då Aftonbladet publicerade 4 356 artiklar och DN 731 om musiktävlingen. Sammanlagt 5 087 artiklar enligt en sökning på ordet Melodifestival under perioden.)

I uppsatsen konstateras att Försvarsmaktens perspektiv varit dominerande i 408 artiklar med citat. ”Svensk militär ledare” citeras flest gånger, 34 %, och därefter politiker i 21 %. Soldater kommer bara till tals i 2 % av artiklarna.

Dock förs ingen djupare diskussion om mängden av information i artiklarna, kvaliteten på de frågor som ställts och de redaktionella valen som gjorde att insatsen i Afghanistan inte bevakades hårdare av medierna. Det är också viktigt att skilja på nyhetsrapportering som förmedlar händelser, granskande journalistik som undersöker något på djupet och kolumner som är åsiktsjournalistik blandat med uppgifter från de två förstnämnda genrerna.

När undertecknad gick igenom vilka artiklar som publicerats om den svenska insatsen i oktober 2010 blev resultatet följande: (Med reservation för felräkningar.)

- Nyheter/feature skrivna av journalister i Sverige: 86.
- Telegram från nyhetsbyråer som TT och Reuter: 159
- Kolumner: 135
- Artiklar skrivna av journalister på plats: 13
- Artikel skriven av reporter som bevittnat händelsen: 1

Enligt sammanställningen består huvuddelen av artiklarna av korta nyheter, citat från exempelvis politiker och militärer, men huvuddelen var åsikter som framfördes i kolumner. Och bara fjorton av artiklarna var skrivna av reportrar på plats. Detta påverkar självklart den mängd fakta som den svenska allmänheten får av insatsen.

Trots att striderna i norra Afghanistan intensifierades från och med 2009 och landet var Sveriges största biståndsmottagare hade inte ens licensfinansierade Sveriges Radio eller SVT någon fast korrespondent i Mazar e Sharif som fortlöpande bevakade den militära insatsen, dess syfte och effekter.

Att ha en korrespondent på plats är dyrt och rapporteringen, med vissa undantag, sköttes därför av team som gjorde kortare besök, oftast när dramatiska händelser sked-

de. Fallskärmsjournalistik blir dock ofta ytlig då det krävs en längre närvaro under en längre tid för att rapportera en djupare bild. Genom att inte insatsen bevakades på plats kunde inte heller politikernas påståenden granskas, och en mer oberoende bild av den militära insatsen ges.

Kunskaperna om Försvarsmakten och bevakning av insatser i krigszoner är begränsad hos journalistkåren, och det är ytterst sällan som redaktören, den som tar de publicistiska besluten, efterfrågar exempelvis en längre granskning av militära operationer. Det finns andra ämnen som prioriteras.

I rapporten *The discourse of global compassion* beskriver medieforskaren Birgitta Höijer hur rapporteringen under 60-70 talen i högre grad fokuserade på militära strategier och vapen medan nyheterna i dag fokuserar på oskyldiga offers lidande.

Att man skriver artiklar eller producerar inslag vars syfte är att väcka medlidande hos publiken efterfrågas nästan alltid av redaktörer, och med tanke på att merparten av de som rapporterar från konfliktzoner är frilansare så levereras självklart det som efterfrågas.

Därmed inte sagt att det inte är viktigt att visa krigets mänskliga, oskyldiga konsekvenser i en konfliktzon, tvärtom. Men offer kan även visas fram i rent psyops-syfte av någon sida som vet att mest medlidande vinner folkopinionen. Likaså genererar oskyldiga offer även medlidande som manar till handling hos mottagaren, vilket gynnar hjälporganisationer som samlar in pengar. Dock granskas sällan hur effektivt dessa skänkta pengar används.

Krigsrapportering och alla dess aspekter kontra svensk journalistik är dock ett ämne som kräver en egen text så att begreppen kan utvecklas mer ingående. Dock är det ingen underdrift att påstå att insatsen i Afghanistan, förutom vissa lysande punktinsatser, varit underrapporterad. Att 70 procent av tillfrågade svenskar i undersökningen har liten kunskap om insatsen i Afghanistan, visar att medborgarna inte fått fullödig information om den svenska insatsen i Afghanistan. Det finns med andra ord ingen anledning för någon part att vara stolt över hur informationen om de svenska soldaternas i Afghanistan har skötts.

Vägen framåt

Sedan undersökningarna gjordes 2012 har det skett en rad förändringar som förbättrat informationen om varför soldater skickas på insats. Inför FN insatsen i Mali (MINUSMA) presenterade FOI en rad rapporter om läget i landet och de utmaningar som soldaterna kunde möta. Flera tidningar har kontrakterat försvarsbloggare för att skriva om Försvarsmakten och säkerhetspolitiska frågor för en bredare publik: Carl Bergqvist ”Wiseman” skriver i *Expressen*, Niklas Wiklund ”Skipper” skriver i *Svenska Dagbladet* och Johan Wiktorin i *Dagens Industri*. Sverige har fått en veteranpolitik och veterandag där medaljer delas ut. Veteranrörelsen har fått större självförtroende och blivit allt mer synlig tack vare marscher, debatter och dylikt. Den nya försvarsminister Peter Hultqvist verkar mer tydlig i kommunikationen än sina företrädare.

Förhoppningsvis tillkommer det fler åtgärder som förbättrar informationen om utlandsstyrkornas verklighet. Situationen ser i alla fall något ljusare ut än vad det var 2012. Huruvida fler är 67 procent av befolkningen kommer vara okunnig om soldaternas arbete i framtiden återstår dock att undersöka.

Författaren är f d krigsreporter och ledamot av KKrVA.

Noter

1. *http://www.svd.se/nyheter/inrikes/tolgfors-stoder-radgivning-i-afghanistan_1832025.svd*
2. Striderna beskrivs utförligt i min bok Krigare – ett personligt reportage om de svenska soldaterna i Afghanistan. (sid 137-161) Boken finns för gratis nedladdning här: *http://cornucopia.cornubot.se/2013/12/gratis-julklapp-fran-johanne.html*
3. Andreas Tullberg har forskat om den svenska insatsen i Kongo och i ”Fredsbevarades treenighet – svenska FN-insatser i krig och Clausewitz teori om krig” beskriver han hur den kan appliceras på fredsbevarande insatser.
4. *http://www.riksrevisionen.se/PageFiles/10853/Anpassad_11_14 %20 Svenska %20bidrag %20till %20internationella %20insatser.pdf*
5. *http://www.mynewsdesk.com/se/pressreleases/reportrar-paa-plats-studier-av-krigsjournalistik-1960-2001-46013*
6. Uppsatsen finns för nedladdning här: *https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/32723*